

SZABÓ G. FERENC

„Hol sarjad a magva a honszeretetnek”

Csorba Sándor: Kölcsey Ferenc
debreceni diákéveinek iratai

1. Kölcsey Ferenc életművének egyik legkiválóbb és legkövetkezetesebb kutatója Csorba Sándor, a Nyíregyházi Főiskola irodalomtörténész professzor emeritusa. Tudományos munkássága során számos szakkönyvet publikált önálló szerzőként. A Kölcseyről szóló tucatnál is több kiadvány cím szerinti felsorakoztatása helyett álljon itt az elmúlt évtizedek termésének legkorábbi és legutolsó darabja: *Kölcsey és Debrecen*, 1982; Kölcsey Ferenc egybegyűjtött iratai, 2021.

A *Kölcsey Ferenc debreceni diákéveinek iratai* 2012-ben jelent meg a Kölcsey Társaság *Társasági Füzetek* sorozata 19. könyveként. Aktualitását épp a legutolsó munkája adja, amelyben a *Hymnus* szerzőjének életútját, annak stációit, a családi, iskolai, gazdasági, hivatali szegmenseket tartalmazó kéziratok összegző bemutatása tárul az érdeklődő olvasó elé. A debreceni iskolai évek iratainak tüzetes bemutatása és részletes magyarázata a szóban forgó, 2012-es kötetben található.

A cím és első látásra a könyv egésze is azt a képzetet keltheti, hogy itt csupán időrendbe szerkesztett latin és magyar nyelvű levéltári bejegyzések sorjázna 1790. augusztus 9-től, Kölcsey Ferenc megkeresztelésétől 1809. október 8-ig, az iskolai bizonyítványok iratainak kiadása napjáig. A könyv végén található *Tájékoztató magyarázatok* első bekezdése mindenesetre arról tanúskodik, hogy „Kölcsey Ferenc a Debreceni Református Kollégiumban végezte iskolai tanulmányait az első elemi osztálytól kezdve az akadémia jogi tagozatának befejezéséig.” Az erről szóló írásos bejegyzések a Tiszántúli Református Egyházkerület levéltárából származnak. Az ott kikutatott szövegeket időrendben és betűhíven adja közre a szerző, illetve kiegészíti a költőnek a szülőfalujában való megkeresztelése adataival. A szinte csak latin nyelvű szövegek hiányait elkülönített, dőlt betűs saját pótlásaival teszi teljessé. A *Tájékoztató* arra is utal, hogy az évenkénti időrenden belül az alábbi címszavas tagolást alkalmazza: *Kézirat, Megjelenés, Magyarázatok*. Ennek megfelelően az arab számozással (1–16) egyértelműen különváló fejezetek mindegyike ugyanazt a metódust követi. Az alfejezeteket – azok tartalmához illeszkedő, azokat hitelesítő, több mint két évszázad kutatási eredményeit idéző – 195 tételből álló szakirodalmi jegyzék követi. A megemelt sorszámozással kezdődő forrásjelölések a könyvoldalak alsó részén kisebb betűtípussal, az összefüggő szövegtől kissé távolabb, elkülönítve jelennek meg. A rendkívül szövevényes rokoni szálak közötti eligazodást jelentősen segíti a könyv mellékletében fellelhető apai és anyai családfa.

Az eddigiek ismeretében azt hihetnők, hogy a többnyire latin nyelvű szövegeknek a szerző által lefordított és értelmezett magyar változatai révén, valamint az ismertetett logikus elrendezés szem előtt tartásával az adatok könnyen átláthatók, azonosíthatók,

hiszen azok egybevágóan a diákévek iskolai adataival. Ez azonban koránt sincs így. Csorba Sándor ugyanis nem elégszik meg ennyivel. Lépten-nyomon beszélteti az adatokat, aminek következményeként, különösen a *Magyarázatok* címszó alatt az interpretáló, elemző igényű szerzői attitűd működése által igen gyakran az addiginál még számos adat fölvonultatása ejti ámulatba az olvasót. Nevek, helyek, időpontok, rokoni, baráti és ismerősi szálak szövevénye, magán- és nyilvános tanítók, professzorok, írók, költők, könyvek, tankönyvek sora, megannyi levélbeli értesülés, örökösödési és adásvételi szerződés, személyes beszámoló, visszaemlékezés gazdagítják az adatok és immár a bonyolult összefüggések tárházát. A sokat tapasztalt szerző pontosan tudja, ha valamiről nem rendelkezik megbízható adattal, perdöntő tényanyaggal, vagy több adat lévén azok nem egy irányba mutatnak, bizony sorra kell venni a lehetséges, szóba jöhető alternatívákat is.

A lenyűgöző mennyiségű forrásapparátus felvonultatása mellett válik lehetővé a szakirodalmi és egyéb adatok, állítások egymással való szembesítése, a végkövetkeztetések levonása, a vitás kérdésekben való állásfoglalás. Ez a szerzői igényesség érhető tetten már a legelső, az 1790. augusztus 9., *Kölcsey Ferenc megkeresztelése* címmel induló 1. fejezetben is. A születés és a megkeresztelés dátumának és helyszínének (beleértve a lakóházat is) meghatározása nem is olyan egyszerű. Tekintettel arra, hogy a tágabb rokonságnak, illetve a családnak több birtoka is volt Szatmárban és Biharban; valamint, hogy a távolabbi ősöknek erdélyi kötődése is felmerül; Csorba Sándor a lehető legtágabb rokonsági relációk tüzetes körüljárása révén egyértelműsíti a Bölöni és a Bideskúti anyai felmenők családi körülményeit. Végül magának a költőnek az 1813-as Szemere Pálhoz írt leveléből idéz: „1790. aug. 8-d. születtem szépanyám, azaz, az anyám nagyanyja Bideskúti Zsigmondné házában.” Minthogy a ház Szödemeteren állt, az 1790. augusztus 9. a szödemeteri református hitre való megkeresztelés napja. A nagyszülői házról készült metszet mellékelésével válik teljessé az öt oldalas okfejtés. – A mostani írásban – Csorba Sándor tagolási módját átvéve – a következő, számozott fejezetek a tényleges diákévek roppant hatalmas adatbázisát igyekeznek megragadni a részletekből kiemelt szegmensek illusztratív, esetenként sűrített jellegű megjelenítésével.

2. 1797. november 7-i keltezéssel eredeti kéziratban maradtak fenn a nagyobb elemi iskolások osztályának (1797–1799) adatai. A nyilvános tanító által jegyzett névsorban mindkét évben az 1. sorszám mutatkozik Franciscus Költsey neve előtt. Ez azt jelenti, hogy az elemista kisdíák osztályelső volt a vizsgaeredményei alapján. A kézirat keletkezési körülményeit taglalva olyan kultúrtörténeti kitekintésben jeleníti meg a szerző a Debreceni Református Kollégium múltját az 1538-as alapítási évétől kezdve az elemista kisdíákok jelen idejéig, amelyben szinte megelevenedik a kollégium szellemiségének teljes világa. Kirajzolódik a század európai iskolarendszerének felépítése, amelynek debreceni követése nyomán körvonalazódnak az oktatás, nevelés és metodika elvei, valamint a mindennapi gyakorlat bizonyos elemei is. A *Heidelbergi káté* primátusa mellett a világi tárgyak klasszikus formáit követő hét szabad művészet tantárgyai is helyet kaptak a tanrendben. Így a trívium, grammatika, retorika, dialektika; és a szellem csiszolását szolgáló asztronómia. Az antik örökség, valamint a keresztény dogmatika egybegyűrésével az idők folyamán kivételes világlátást adó szintézis

jött létre: a tudomány, a hit és a filozófia egysége. A Református Kollégium 1770-től megújult metódust vezetett be. Ennek utasítása szerint fölfelé haladva a következő osztályok működnek az intézményben: declinista (főnevet ragozó), coniugista (igét ragozó), grammata, syntaxista, poetikai és rhetorikai osztályok. A *Methodus* (ma alaptantervnek mondanánk) által bevezetett tartalmi újítások rendkívüli mértékben hatottak a diákok szellemi és lelki fejlődésére egyaránt.

Bizonyos elvek és szempontok máig érvényesen is tanulságosak: a megértés és ítélpéesség gyakoroltatásának elsődlegessége (a mai kritikai gondolkodás fejlesztésének prototípusa); az új ismeretek megtanulása kizárólag a tanítási órán valósuljon meg; a tanulni tanulás fontosságának érvényesítése (a NAT fedezi fel újra); a figyelem ébrentartása (motiváció); a szemléltetés rézbe metszett mintákkal, az ének tanulása és tanítása kotta használatlalt történjen.

A Kölcseyt is érintő egyéb újításokat az 1795-ös rendelkezések tartalmazzák. A diákevek további bemutatásában természetesen ezek a nóvumok is szerepelnek. Az elárvult gyermek apját, Költsey Pétert 1796-ban; édesanyját, Bölöni Ágneszt 1802-ben veszítette el. Debreceni és állandó lakhelyéről sokan és sokféleképpen vélekedtek, nyilatkoztak. Az ellentmondásokkal is tarkított adatok között nehéz eligazodni. A sződemeteri születés, az álmosdi atyai birtok, annak megüresedése, a szővevényes rokoni kapcsolatok, az egymást váltó gyámi intézkedések megkérdőjelezzik az osztálynévsorban való bejegyzések valóságát, miszerint Álmosd a kisdíák állandó lakhelye. A könyv szerzője szerint az üresen maradt, kihalt álmosdi ház 1802-re már minden bizonnyal alkalmatlan lett volna a nyári vakációzásra, így ezután Sződemeterre tevődik át a diákevek színhelye.

A debreceni lakhatás is kérdéseket vet föl. Az egymással ellentétes adatok sorának idézése helyett álljon itt Csorba Sándor megállapítása: a diák debreceni lakhelyének címe 1802-ig nem ismeretes. Azt követően pedig a kollégiumon kívül 1809-ig a Kölcseyek által később bérelt, illetve megvásárolt Mester utcai ház jelentette a fiú számára az otthon és családot három fiútestvérével együtt. A magántanítók neve is szerepel abban a nyilvántartásban, amit a tanító vezetett az osztályról. Ennek az Intézménye elterjedt és hivatalosan is elismertté vált a Debreceni Kollégiumban. E tárgyban hosszszas ismertető olvasható a magántanítók ismérveiről, kötelmeiről. Magántanító csak a legkiválóbb akadémista lehetett mind tanulmányokban, mind magatartásban.

Kölcseyt iskolai évei során így akadémista teológus és jogász hallgatók istápolták. Ma kinevezett mentorként, korrepetáló tanárként azonosíthatnánk a funkciót, azzal a különbséggel, hogy a magántanító nemcsak a tanuló tudásáért felelt, de ő is hozzájárult a diák neveléséhez, figyelemmel követte a diákja magaviseletét, ellenőrizte öltözködését, ápoltságát, tisztaságát. Ebben az évben az elemista Kölcseynek Joannes Farkas, a második évben Kúti Lajos volt a magántanítója. Numistaként mindkettőnek tandíjat (salarium) fizetett. A nyilvános tanítónak a tanulók adatainak rögzítése mellett félénként jelentést kellett készítenie, amelyben összegezte a diákok munkáját és eredményeit. Farkas József nyilvános tanító a 4. félév végén a vizsgáztatók számára a következőket írja: a vallásról szóló tanítást meghallgatták egybevetvén a *Szentírással*; emlékezetbe vésték az iskolai könyörgéseket, az úr imádságát és a *Tízparancsolatot*.

A jobbakk emlékezetből tudnak egynéhány zsoltár-, himnusz- és versrészletet. A négy alpműveletet tudják számtanból (az egyszerűeket). Földrajzból a Föld négy részének a vázlatos ismertetését megtanulták. Az olvasást naponta, az éneklést hetente több napon gyakorolták. Írásbeli munkáik pontról pontra nyomon követhetők a saját naplóikban. A nyilvános tanító és a tanulók közös munkája megismerhető a *Tanítók kötelességei...* 1795-ben kinyomtatott szövegéből. Ezt ma tematikus tervnek, tanmenetnek is nevezhetnénk. Kölcsey tehát biztosan tanulta az első félévben a következőket: pl. a betűk megismerése, több betű együttes kimondása, szavak kimondása, majd folyamatos olvasása.

Ezután következett a szóbeli számolás az ujjak segítségével, majd gyakorlás; a tízes, százaz, ezres átváltás főbb eseteinek megismerése, valamint az arab és római számjegyek megtanulása következik. Emellett a természet dolgairól szereznek tudomást sok magyarázat és kérdeztetés módszerével a *Biblia Mózes könyvének* alapján. Az írásbeli munkát hetenként szerdán és szombaton ellenőrizte a tanító. Ugyanígy nyomon követhető a második elemi osztályban elvégzendő tennivalók sora is. A tankönyvek tematikája egymásra épült, a gyűjteményes könyvek néha még az akadémisták számára is használhatók voltak. A tankönyvek kutatói számára is unikális passzus lehet a fejezetet záró tankönyvi lista aprólékos pontossággal való közlése a *Magyar ABC* című könyvtől az *Arithmetica*n át a *Grammatica*ig.

3. Az 1798. szeptember 26-i dátummal ellátott osztálynévsorban Kölcsey Ferenc declinistaként szerepel. A nyilvános tanító itt már Tóth István, míg a magántanító Kúti Lajos maradt. A deklinista kisdíák osztálybeli sorszáma a 2., melyet megtartott a konjugista deák osztályban is. Csupán Lónyai György előzi meg mindkét félévben. Az első szemeszterben főként a latin deklinációt, azaz a névszók ragozását és fokozását, valamint a névmásokat és a léteget tanulták. A második szemeszterben pedig az igéket és a latin mondatrészeket vették sorra. A *Langius*ból az anyaghoz kapcsolódó gyakorlatokat fordították. Számtanból a négy alpművelet nehezebb fokozatait, földrajzból Magyarország részletezőbb megismerését vették. A *Bibliában* való tematikus tájékozódást gyakorolták a könyvek nevei alapján. Ebben az évben újabb tételekkel bővítették a tankönyvek listáját. Köztük *Joachimi Lange: Colloquia Latina* (latin beszélgetések kezdők számára); *Johannes Tomka Szászky: Introductio in orbis hodierni geographiam ad* ..., mely könyvet Bél Mátyás, majd Severini János is kiadott.

4. 1799. szeptember 23-án Kölcsey Ferenc adatai a konjugisták osztályának névsorában (series coniugarum) szerepelnek. Ebből megtudható, hogy a tanító személye Őri Filep Dániel. A nyilvános tanító félévről szóló jelentése ugyan hiányzik, de a tantervi leírások alapján kikövetkeztethető az elvégzett munka. Eszerint a konjugistáknak a már említettekén túl a Hübner-féle bibliai históriák szövegéből a saját szavaikkal kellett elmondaniuk mindazt, amit megértettek.

5. Az 1800. szeptember 22-i dátummal rögzített adatok tanúsága szerint Kölcsey Ferenc a grammatisták névsorában szerepel, ezúttal a 4. helyen. Ezt a helyezést az 1801-es tanévben is megtartja. Fráter András vezeti a mezőnyt, őt követi az egyik riválisa, Lónyai György, illetve Kölcsey Mihály, Franciscus fivére. A későbbi barát és nagy versenytárs, Kállay Ferenc itt csak a 20. helyen áll. A magántanító Polgár Mihály, a nyilvános tanító 1801-ben is Kotsi S. András. Jelentése alapján tudomást szerezhetünk arról, hogy

a grammatisták délelőttönként az 1. órában Cellarius szótárában az „f” betűig jutva tanulták a szavakat, és különböző szentenciákban való használatukat is megkövetelte a tanító. Gyakorolták a deklinálást és a konjugálást; a *Langius*ból fordítottak, és tanulmányozták a *Heidelbergi kátét*. Az elvégzett munkák ellenőrzése délutánra maradt. Ekkor megismertette a tanító a délelőtt tanult szótári szavak származását és összetételekben való előfordulásait. Földrajzból is tágult a megtanulandók köre: Zsidóország, Európa, Ázsia, Afrika, Amerika nagyobb városait, folyóvizzeit és az éghajlati viszonyokat is tudni kellett. A 2. félév főleg ez addigiak gyakorlásával telt, de tovább haladtak a szótározásban az „n” betűig. Könyv nélkül kellett felmondani az Apostoli hitvallást. A 2. félévről szóló tanítói jelentés hiányzik az iratokból. A használatban lévő tankönyvek egyike az említett káté, *Cathecesis Heidelbergensis, Debrecini 1800*.

6. Az 1802. március 29-i bejegyzésben Franciscus Költsey neve az első éves szintaxisták osztálynévsorában szerepel újra 4. sorszámmal. Ebben az évben történt, hogy az álmosdi Kölcsey testvérek Debrecenben találtak új lakóhelyre. A megszerzés hosszas jogi huzavonájának tüzetes elbeszélése a 44–50. oldalon olvasható. Itt mellékeli a szerző az időközben többször átépített debreceni Kölcsey-lakóház 1930-ban készült képét. Később, 1969-ben végleg lebontották az épületet. Az immár szintaxista diák iskolai adatai között nem szerepel a lakhely megváltozása, ott továbbra is Álmosd neve olvasható. Kölcsey magántanítójának a személye nem változott, az új nyilvános tanító neve Lévai Bálint. Az általa készített jelentésből megismerhető az elvégzett tanulmányok anyaga. Eszerint a *Heidelbergi káté* kérdéseit és a hozzájuk fűzött magyarázatokat a 65-től a 102-ig megismerték. Az egész *Cornéliust* magyarra tudják fordítani, a legkiválóbbak néhány részt fejből is képesek felmondani. Az egész szinaxist meghallgatták. A *Cellarius Szótár* szavait az M-től S-ig mind megtanulták a rövid szentenciákkal együtt. Magyarra fordították a perzsák történelmét és elő is tudják adni. Az aranyszabályt értő módon képesek alkalmazni. – Ez utóbbi *Maróthi György matematika könyvében* a 104.§ tartalmát, lényegileg 3 adott számból a 4. kiszámítását jelenti. Alkalmazásának hátterében a szorzás és osztás műveletei aktivizálódnak. – A tankönyvek szerzői között találjuk egyebek között Cornelius Nepos (i. e. 100–25) nevét. Kölcsey későbbi levelezéséből kitűnik, hogy e római szerző írói, erkölcsi felfogása hatott rá legjobban, az ő hatására mélyült el az ifjú Kölcseyben a haza iránti köteleességtudat, általa alakult ki benne az önfeláldozó magatartás iránti érzékenység. Cornelius hasonló hatással volt a diák közvetlen baráti körének tagjaira is, Freytág Józsefre, Takács Józsefre és Kállay Ferencre is. Később írott leveleikben vallanak erről.

7. A következő tanév 1802. szeptember 19-i névsorában a másodéves szintaxisták nevei olvashatók, közöttük 3. sorszámmal Kölcsey Ferencé. A magántanító továbbra is Polgár Mihály. A nyilvános tanító Körösi János jelentése nem található a névsor után, így az aláírása is hiányzik. Az előírt tananyag azonban ismert. Az első évesek tanulmányi ismereteinek ismétlése után befejezték Cornelius Nepos teljes fordítását, valamint a szép és ékes mondatszerkesztés tudnivalóit, és elkezdték az Újtestamentum tanulását. A 2. félévben *Phaedrus meséit* fordították magyarra. Magyarország tanulmányozását politikai, jogi, katonai, kincstári és vallási szempontokkal bővítették. Új könyvként jelenik meg a *Phaedrus Fabulae (Phaedrus meséi)*.

8. 1803. szeptember 21-én Kölcsey Ferenc az elsőéves rétorok névsorában a 2. helyen szerepel. Osztálytársai közül csak Lónyai György előzi meg a vizsgaeredmények alapján, míg Takács János 12., Kállay Ferenc pedig 19. Magántanítója változatlan, a Praeceptore Publicus neve Francisco Kovats. A 13 éves tanuló és fiútestvérei helyzete minden tekintetben megfelelt azoknak a feltételeknek, amelyek alapján ösztöndíjban részesülhettek mindannyian. Az ösztöndíj alapjául szolgáló alapítvány Klobusiczky Pál és neje, Pallay Erzsébet nevéhez kötődik. A kiírás szerint ennek a kamatából „nemes árva gyermekek tartassanak, taníttassanak, ruháztassanak, kik mindenkor (éven-te) 10-en legyenek.” Kölcsey Ferenc csak egy évre kapta meg az őt illető 60 forintot, a későbbiekben már nem. Csorba Sándor szerint ebben bizonyára szerepet játszott, hogy az árvák 1801-ben saját lakáshoz jutottak Debrecenben. Kovács Ferenc nyilvános tanító jelentéséből értesülhetünk a rétorok tanulmányairól. Eszerint *Baumeister Logikájának* első, könnyebb részét tanította és magyarázta. Folytatták Phaedrus fordítását és értelmezték a meséket. A tanító 3 hónapon át magyarázta Freyer *Orátióját*. Periódusokat (körmondatt), kriákat (mini szónoklat) és velős mondatú (csattanó), történeteket, anekdotákat írtak. A tanító által diktált leveleket, kritikákat és narrációkat önállóan fordították latinra, majd azt „frontális munka” keretében vetették össze a tanító saját fordításával. Fordítottak egyebek között Ciceró szónoklataiból és Justinus írásaiból. Megismerkedtek Baumeister, Fridrich Christian filozófiai nézeteivel is. Tankönyvének címe: *Institutio philosophiae rationalis methodo Wolffii conscriptae*. A feltucatnyi egyéb új tankönyv között használatban volt Freyer, Hieron(ius) *Oratoria* című írása, amelyet 1777-ben adtak ki Debrecenben.

9. 1804. december 15-i dátummal Kölcsey nevét a poéták osztályának névsorában találjuk 2. sorszámmal. Változatlan magántanítója mellett újra Kovács Ferenc nyilvános tanító, illetve Lévai Bálint senior neve olvasható. A tanítói beszámoló ugyan nincs meg, de a következő évi visszautalásokból kiviláglik, hogy az ötödik deák oskolában, azaz a poéták osztályának első félévében egy hónapon át tanulták a költészet legfontosabb szabályait Molnár Gergely latin nyelvű prozódiai munkája alapján. Befejtették a *Heidelbergi káté* tanulását. Két hónapon át ismerkedtek a költői műfajokkal. Terítékre került a bölcselő epigramma-költészet (didaktikus, gnomikus, apologikus, narratív költészet), a védő és elbeszélő írások sora is. Ezenkívül a versírás szabályait tanulmányozták, megismerték Vergilius bizonyos műveit (*Georgica*, *Aeneis* hat könyvét) és Horatius ódáit, sorra vették a mitológiai isteneket. Egy hónapon át gyakorolták a latin és magyar nyelvű versírást különféle műfajokban. A megtanulandók Cato és Ovidius művei közül kerültek ki. Terentius vígjátékait fordították. Itt idézi Csorba Sándor a később Szemere Pálhoz írott Kölcsey-levelet, amelyben a költő arról ír, hogy amikor a tanító Csokonai verseiből olvasott, tulajdonképpen akkor csodálkozott rá a magyar versek nagyszerűségére. Ebben a levélben írja továbbá: „Akkor én jobban tudtam latinul, mint magyarul.” Kállay Ferenc, az osztálytárs és barát visszaemlékezésében arról tesz említést, hogy Csokonai, Virág Benedek és Kisfaludy Sándor versei jószerivel kézikönyvként, egyfajta etalonként szolgáltak számukra a latin nyelvű klasszikus formák megalkotásához. Ez időtől fogva a poétista diák Kölcsey sokat fordít és olvas magyar szerzőktől. Ekkorra teljesedik ki, válik rendszeressé a Kazinczy Ferencsel való levelezése is. Ez utóbbi ösztönzőleg hat

hatott arra, hogy első magyar nyelvű verseit is ekkoriban írja meg, nagy valószínűséggel a szentencia és a piktúra iskolai műfajában, ahogy azt Csokonai is tette. A poétikai iskola ideje alatt ért összhatás Csorba Sándor idevágó, kifejezetten találó szavai szerint a görög táj szépsége, a pásztori élet boldogsága, a pásztorköltészet idilljei, az érzelmes költészet hangulata, az „árkádiai beszélgetések” írásra készítetik a gyermek költőt.

10. Az 1805. szeptember 7-i Székelyhidi József nyilvános tanító által készített névsor adatai szerint a 14–15 éves diák neve a másodéves rétorok között található 3. sorszámmal. Magántanítója változatlanul Polgár Mihály. A vizsgabizottság számára készített jelentés sorra veszi a vizsgaanyag tartalmait, amelyek a következők: a *Heidelbergi káté* harmadik része; a latin stílus szabályai, a római régiségek Nieuport szerint; Cicero *A szónokról* című művének fordítása (első és második könyv) és *Catilina elleni beszédének* fordítása; irodalomtörténeti fordítások: szónokoktól, levélíróktól, grammatikusoktól, filozófusoktól, történetíróktól; nyilvános vizsgát tesznek továbbá *Chrisból*, melynek írását gyakorolták; a régi és új földrajzból; számtanból: törtek, Aranyszabály, kettős szabály. A könyv szerzője arról is tudósít, hogy ez év nyarán született meg az első ránk maradt Kölcsey-mű, amely egy nyilvános eseménnyel van kapcsolatban. A József nádor Debrecenben való fogadására kiválasztott öt diák egyike, Kölcsey Ferenc is latin nyelvű szónoklattal állt elő. A tanévhez kapcsolódó új tankönyvek szerzői Horváth János (1732–1799) és Severini János (?–1789).

11. 1805. szeptember 19-én a szubszkribáltak névsorában találjuk Kölcsey nevét 3. sorszámmal. A névsor elején Lónyai György 1., Lónyai József 2. Ők mindhárman és további 31 diák az elsőrendű osztály tagjaiként kerülhettek az 1805/1806. akadémiai tanév I. éves hallgatóinak beiratkozó anyakönyvébe. Ez azt jelentette, hogy a jelentkezők aláírásukkal és adataik saját kezű beírásával azt vállalják, hogy az intézmény minden előírását megtartják. A világi pályára készülő hallgatók számára részletesen szabályozó törvénykönyv állt rendelkezésre, amely tüzetes leírást tartalmaz a tanulmányi kötelezettségre és erkölcsi magatartásra nézvést egyaránt. Ennek részleteit, valamint a törvényi szabályozások történeti előzményeit, utóhatását a *Ratio Educationis* és a helyi szabályozás egyeztetésének passzusait is taglalja a fejezet további folytatása. Az anyakönyvi táblázatban a latin Franciscus Költsey változat sorában Költsey Ferenc formátumú s. k. aláírás szerepel.

12. 1805. december 2. Kölcsey Ferenc neve az első éves akadémiai, másként mondva Encyclopaedicus Cursus hallgatóinak a névsorában olvasható a 2. helyen, az elsőrendűek osztályában. Csupán Lónyai József előzi meg az elért tanulmányi eredmények alapján, Kállay Ferenc a 11. A kurzus I. évfolyamának tanulmányi célja a teológiai tagozatra való felkészítés volt. Ennek érdekében az alábbi tantárgyak felvételét írták elő a hallgatók számára: Theologia Dogmatica, Pura Mathesis, Logica és Methaphisica. A praeses személye ebben az évben Kúti Sándor. A tanulmányok forrásai javarészt frankfurti és wittenbergi professzorok munkáiból kerültek ki, pl. Stosch, Eberhard Heinrich Daniel *Theologia Dogmatica: Introductio in Theologiam dogmaticam* (1778), illetve Weidler, Johann Friedrich: *Institutiones Matheseos*. A görög és német nyelvmeszterektől tanulták a grammatikát, illetve görög szerzők műveinek magyarozatát és fordítását. A könyv szerzőjétől itt tudomást szerezhetünk arról, hogy Kölcsey ez idő alatt

a legkorábban tanult francia nyelv mellé fölfejlesztette a német tudását. A kedvenc szerzőinek egész sorát olvasta eredetiben. Osztálytársai beszámolóiból értesülhetünk arról, hogy minden idejét olvasással töltötte, ráadásul minden olvasmányát jegyzetelte. A könyv írója szerint jegyzeteinek terjedelme több kötetet tesz ki. Az előadásokon hallott ismeretanyagot általában nem tekintette elegendőnek a maga számára, ezért ilyenkor mindig utánaolvasott a hallottaknak francia és német nyelven is. Későbbi visszaemlékezésében szerényen jegyzi meg, hogy „ezidőben kezdék görög nyelvet tanulni, de csak Anakreont olvastam.” Olvasmányainak sokaságából válogatni igen nehéz, a rengeteg antik, német és főleg francia szerzőkön kívül egyenesen bálványként emlegette Csokonait. Költői tehetsége ekkor már szembetűnően megmutatkozik. Sokféle műfajjal kísérletezik, a kurzus két éve alatt. A szerző által idézett részletben erről maga így emlékezik meg később: „sok verset firkáltam [...] Vígjátékot is írtam, szomorút és didaktikus poémát a lélek halhatatlanságáról.”

13. 1806. november 3-án Kölcsey Ferenc neve a 11. éves akadémiai, az Encyclopaedicus Cursus hallgatóinak az elsőrendűek névsorában tűnik fel a bevégzett év előmenetele szerinti első helyen. Az Encyclopaedicus Cursus második tanévében az ismeretek körét a világi élet és a jogi ismeretek elsajátításának előkészítését tűzte ki célul (akadémia jogi tagozata). Ezt kívánják szolgálni az elsajátítandó tantárgyak is: *Universalis Historia Compendiuma az ó és az új geographiával együtt*, *Phisica* Horváth kisebbik *Compendiumából*, *Adplicata/Applicata Mathesis* könnyebb részeivel együtt, *Philosophia Practica*, az Újtestamentomból a négy evangélista, Apostolok cselekedetei. A nyilvános tanító ezúttal Polgár Mihály volt. A tankönyvek listájából álljon itt példaként Budai Ézsaiás műve: *Historia Universális, Debrecini 1800*. Más gyűjteményekben *Közönséges História* címen is számontartják. A görög és német nyelv mesterek ez évben is aktívan közreműködtek az akadémiai oktatásban.

14. 1807. szeptember 19-én ismét elsőként szerepel Kölcsey az immár Specialis Curcusként nevesített osztály hallgatóinak névsorában. Ebben a harmadik éves kurzusban minden hallgatónak három rendes és egy rendkívüli tárgyat kellett választania a *Catalogus* kínálatából. Az előadásokhoz tantárgyleírás készült [akárcsak a mai egyetemeken]. A tanrendben részletezett időpontok szerint mindenki köteles volt az előadásokat látogatni, valamint a professzor kijelölése alapján szereplőként kellett részt vennie opponensi vagy reopponensi minőségben latin nyelvű dispután. E tudományos vitában a résztvevőknek az előadott témában annak hamis vagy igaz megítélését kellett képviselniük. A Kállay Ferenc visszaemlékezéséből idézett részletből megtudhatjuk, hogy az arabok hatalomgyakorlása témájában Kölcseyvel együtt szerepelt egy disputában. A szorgalmi év vége vizsgával zárult. Minden vizsgázó 3 tételt húzott tantárgyanként. Itt részletező ismertetést közöl a könyv írója a professzori kar tagjainak oktatói és tudományos életútjáról, fontosabb releváns munkáiról. Nevezetesen Budai Ézsaiás teológia professzor, Varga István (Vidi névváltozata); exegesis (szövegértelmezés, -magyarázat, főleg a *Bibliáé*) professzor, Széplaki Pál juris professzor, Magyar Mihály história professzor, Sárvári Pál matheseos és phisyceos (matematika, fizika) professzor és Ercsei Dániel philosophia professzor kerül a listára. Az is megtudható, hogy melyik professzor milyen tantárgya(ka)t tanított, és azok milyen órarendi

beosztásban szerepelnek. A professzorok előadásaiakon az előre kijelölt tankönyvek tematikája szerint haladtak az tananyaggal, illetve többen is a saját műveik, jegyzeteik tartalmát tanították. Szemléltető mutatóként álljon itt Széplaki Pál (1765?–1812?) juris professzor vázlatos bemutatása: Losoncon, Sárospatakon és Göttingában tanult, Pesten ügyvédként dolgozott, majd 1800-ban a Debreceni Református Kollégium tanárként meghívta az éppen alakuló tanszékre. 15 kézírata maradt fenn. A már idézett *Közönséges História* (1792) mellett főbb művei: *A kereskedésről* (1792), *Techmológia* (1793), *Geographie* (1793), *Astronomie* (1794), *Observationes in Encyclopaediam Juris* (1792), *Observationes in Jus romanum* (1792), *Historia juris criminalis* (é. n.). Itt találjuk a teljes évi órarendi beosztásának mind a nyári, mind a téli változatát.

15. Az 1808. november 1-i adatnyilvántartás szerint Kölcsey Ferenc neve a IV. éves akadémiai, Speciális Cursus hallgatóinak névsorában az első helyen szerepel. Bányai József 6., Kállay Ferenc 10. Kölcseynek a Kazinczyval való levelezése ekkor teljesedett ki. Kazinczy így afféle szellemi és költői „gyámként” fejlődésében is nyomon követhette a diákköltő szárnypróbálgatásait. Kölcsey ekkori poétikus hangját nem ismerhetjük, mivel diákeveinek teljes költői termését megsemmisítette. Munkáiról csak a levelezéseiben tesz említést. Az ún. „sentimental lyrisch” sorozatából, amelyeket minden bizonnyal olvasott a „tiszelt veterán” Kazinczy is a következők: *A nyugodalomhoz* (1808), *A szerető* (1808), *Választás* (1809), *A dalos* (1809). Ekkor veti papírra első esztétikai fejtegetéseit is: *A poesisről* (1808). A fejezet további részében Kölcsey kritikai hangja próbálgatásainak egész sorát idézi a szerző. Nem mellesleg ekkor köteleződik el a nyelvújítás ügye mellett, amelyben minden bizonnyal meghatározó szerepe volt Kazinczy Ferencnek.

16. Az 1809. október 8-i keltezésű irat az akadémiai hallgatók kollégiumból való távozásának körülményeiről és a bizonyítványok kiadásáról tudósít. A felsoroltak között szerepel Franciscus Költsey neve is, aki elhagyja a kollégiumot és Pestre költözik. Három hónap elteltével levelet ír Kazinczynak, amelyben tájékoztatja a „mentort” debreceni tanulmányainak befejezéséről. A szerző által idézett levélben arról is vall, hogy a Debrecenben töltött évek hogyan hatottak lelki kedélyére, hangulatára: „Lett légyen Debrecen szebb érzésű emberekkel teljes, mégis szenvedéseimnek helye volt ő, melyek eltávozásommal kisebbedni látszanak.” A nem éppen derűs hangú visszaemlékezés okait firtatva Csorba Sándor utolsó mondatának tartalmával érthetünk egyet: „Szó lehet itt az időközben bekövetkezett árvaságáról, iskolai és vakációzó idejének otthontalanság-érzetéről, iskolájának és lakóhelyének leégéséről, aminthogy arról is, mennyire zsúfoltak voltak a százaslétszámú tanulókkal teli tantermek, milyen belső érzéseket váltottak ki benne az évenként cserélődő osztálytanítók eljárásai, módszerei.

Csorba Sándor bemutatott kötete által nemcsak egy kivételes tehetségű gyermek értelmi kiteljesedésének, egy poétává serdülő költői lélek nemesedésének folyamata elevenedik meg egy nagy múltú intézet falai között, hanem életre kel annak az ideálja is, miként formálódik és válik meghatározóvá Kölcsey belső világában a magyarságért való aggodás, a mindenki számára követendő, felelősségteljes, egészséges nemzettudat és hazaszeretet. Haszonnal forgathatják a könyvet irodalmárok, a művelődéstörténet kutatói és kedvelői, a neveléstörténet és metodikatörténet szakemberei, bölcsészhallgatók és mindenki más, aki szeretne elmélyedni vagy csak tájékozódni e témában.